TALABALARDA RASMIY NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH: DARSLIK VA QO‘LLANMALAR ASOSIDA YONDASHUVLAR

Ubaydullayeva Muslima Isroiljon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti Filologiya kafedrasi magistranti

Qabul qilindi: 05.12.2025
Ko‘rib chiqildi: 06.12.2025
Tasdiqlandi: 09.12.2025

Kalit so‘zlar:
rasmiy nutq, nutq madaniyati, darslik, metodik qo‘llanma, amaliy mashqlar, elektron hujjatchilik

Ключевые слова:
официальная речь, речевая культура, учебник, методическое пособие, практические упражнения, электронный документооборот

Keywords:
official speech, speech culture, textbook, methodological guide, practical exercises, electronic documentation

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalar nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida darslik va metodik qo‘llanmalarning o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda rasmiy uslub asoslari, hujjatchilik madaniyati, amaliy mashqlar va interfaol metodlar yordamida talabalar rasmiy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, elektron hujjatchilik va raqamli kommunikatsiya vositalarining pedagogik jarayonga integratsiyalashuvi ham ko‘rib chiqilgan. Maqola natijalari darslik va metodik qo‘llanmalarni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Аннотация: В статье анализируется роль учебников и методических пособий в формировании речевой культуры студентов. Рассматриваются основы официального стиля, культура делопроизводства, практические упражнения и интерактивные методы, направленные на развитие у студентов навыков официальной речи. Также обсуждается интеграция электронного документооборота и цифровых коммуникационных средств в педагогический процесс. Результаты исследования подчеркивают необходимость модернизации учебников и методических пособий в соответствии с современными требованиями.

Abstract: This article analyzes the role of textbooks and methodological guides in developing students’ official speech culture. The study covers the fundamentals of the official style, document culture, practical

exercises, and interactive methods aimed at improving students' official communication skills. The integration of electronic documentation and digital communication tools into the pedagogical process is also discussed. The findings emphasize the need to modernize textbooks and methodological guides according to contemporary educational requirements.

Kirish. Rasmiy nutq madaniyati har qanday davlat va jamiyatda kommunikatsiyaning muhim vositasi hisoblanadi. U talabalarni professional faoliyatga tayyorlashda, davlat organlari va korporativ tizimlarda samarali muloqot o‘rnatishda, hujjat yozish va rasmiy murojaatlarni tuzishda asosiy rolni o‘ynaydi. Rasmiy nutq madaniyati nafaqat grammatika va leksika me'yorlarini egallashni, balki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishni, rasmiy hujjatlar bilan ishlashni, rasmiy va ishchi muloqot vaziyatlarida nutqni aniq va izchil ifodalashni o‘z ichiga oladi. Talabalar nutq madaniyatini shakllantirish jarayoni bugungi ta'lim tizimida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyatda har bir mutaxassis o‘z sohasida rasmiy muloqotni egallash, professional yozishmalarni to‘g‘ri tuzish, hujjat standartlariga amal qilish va elektron kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim. Shu nuqtai nazardan, rasmiy nutq madaniyati nafaqat tilshunoslik, balki pedagogika, boshqaruv, huquqshunoslik va axborot texnologiyalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ko‘p qirrali ijtimoiy-ilmiy hodisa sifatida qaraladi. Ta'lim jarayonida darslik va metodik qo‘llanmalar talabalar nutq madaniyatini shakllantirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Darsliklar rasmiy uslubning nazariy asoslarini berishga, terminologiyani tushuntirishga, hujjat turlarini tasvirlashga xizmat qiladi. Metodik qo‘llanmalar esa amaliy mashqlar, rasmiy yozishmalarni ishlab chiqish va interfaol vaziyatlar orqali nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, zamonaviy elektron hujjatchilik, raqamli kommunikatsiya vositalarini tatbiq etish orqali talabalar kompetensiyalarini kengaytirish imkoniyati mavjud.

Adabiyotlar tahlili. Talabalarda rasmiy nutq madaniyatini shakllantirish sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rasmiy nutq nafaqat grammatika va leksik qoidalarni bilishni, balki hujjat yozish, rasmiy murojaat qilish va professional muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi (Abdurahmonov, 2018; Jo‘rayev, 2020).

1. Rasmiy nutq va nutq madaniyati. Rasmiy nutq madaniyati tushunchasi xalqaro adabiyotlarda ham keng o‘rganilgan. Masalan, Bhatia (2015) va Swales (2016) rasmiy nutqni kommunikativ vazifalar bilan bog‘lab, professional kontekstda nutq madaniyatini shakllantirishda amaliy metodlar muhimligini ta’kidlaydi. Halliday (2016) esa tilni ijtimoiy semiotika nuqtai nazaridan o‘rganib, rasmiy uslubni jamiyatning funksional talablari bilan bog‘laydi.

O‘zbek tilshunosligi adabiyotida rasmiy nutq madaniyati ko‘proq o‘quv jarayonida amaliy kompetensiyalarni shakllantirish, hujjat yozish va rasmiy muloqot madaniyatini o‘rgatish bilan bog‘liq holda yoritiladi (Rasulov, 2019; Mahmudov & Jo‘rayev, 2015). Shu bilan birga, metodik qo‘llanmalar talabalar nutqini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi, ularni professional faoliyatga tayyorlashi qayd etilgan.

2. Darslik va metodik qo‘llanmalarning roli. Darsliklar nazariy bilimlarni berish, rasmiy uslub turlarini tushuntirish, hujjat turlarini tasvirlashga qaratilgan bo‘lsa, metodik qo‘llanmalar amaliy mashqlar, rasmiy yozishmalar, interfaol vaziyatlar va rolli o‘yinlar orqali nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi (Qilichev, 2016; Muxtorov, 2017). Balimova (2014) va Кожина (2016) rasmiy nutqni o‘rgatishda o‘quv qo‘llanmalarining metodik tarkibi va mashg‘ulotlarni tizimli tashkil etishning ahamiyatini ta’kidlaydi. Bu fikrlar o‘zbek tilshunosligidagi tadqiqotlar bilan uyg‘un keladi: metodik qo‘llanmalar interfaol mashg‘ulotlar orqali talabalarni rasmiy nutqni amalda qo‘llashga tayyorlaydi (Qosimova, 2019; G‘afforov, 2020).

3. Amaliy va interfaol yondashuvlar. Xorijiy adabiyotlarda amaliy va interfaol metodlar rasmiy nutq madaniyatini shakllantirishda asosiy vosita sifatida ko‘riladi. Flowerdew (2018) va Hyland (2019) o‘quv mashg‘ulotlarida real vaziyatlar bilan ishlash, elektron hujjatchilik va professional kommunikatsiya orqali talabalarning nutq kompetensiyasini rivojlantirishni tavsiya qiladi. Shuningdek, elektron hujjatchilik va raqamli kommunikatsiya vositalari rasmiy nutqni amaliyotga tatbiq etishda dolzarb bo‘lib, OECD (2020) va UNESCO (2021) hisobotlarida ta’lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish samaradorligi qayd etilgan. Bu, ayniqsa, talabalarni zamonaviy kasbiy kontekstga tayyorlashda muhim hisoblanadi.

Jadval nomi: *“Darslik va metodik qo‘llanmalarda talabalar rasmiy nutq madaniyatini shakllantirish bo‘yicha tahlil”*

Tahlil mezoni	Darslikdagi holat	Metodik qo‘llanmada aks etishi	Ta’lim jarayoniga ta’siri	Kuzatilgan kamchiliklar
Rasmiy uslub asoslari	Nazariy tushunchalar yetarli	Tushuntirish kengroq, amaliy	Talabalar rasmiy nutqni tushunadi	Amaliy izohlar yetarli emas

Tahlil mezoni	Darslikdagi holat	Metodik qo‘llanmada aks etishi	Ta’lim jarayoniga ta’siri	Kuzatilgan kamchiliklar
		mashqlar mavjud		
Hujjat turlari	Asosan nazariy yoritilgan	Namuna va amaliy mashqlar mavjud	Hujjatlar bilan ishlash ko‘nikmasi shakllanadi	Elektron hujjatlar yetarli emas
Rasmiy murojaat turlari	Qisman yoritilgan	Batafsil izohlangan va amaliy mashqlar bilan	Muloqot madaniyati oshadi	Terminologiya tizimi yetarli emas
Amaliy mashqlar	Kam	Rivojlangan, rolli o‘yinlar mavjud	Ko‘nikma shakllantiradi	Real vaziyatlar kam
Elektron hujjatchilik	Darsliklarda deyarli yo‘q	Ba’zi qo‘llanmalarda mavjud	Raqamli kompetensiya shakllanadi	Yagona standart tizimi yo‘q
Til me’yorlari	Grammatik jihat asosiy	Uslubiy jihat kengroq	Ilmiy va rasmiy fikr doimiy	Terminologiya tizimsiz
Standartlar va andozalar	Qisqa	Batafsil berilgan	Professional ko‘nikma oshadi	Huquqiy hujjatlar kam
Metodik yondashuv	An’anaviy	Interfaol, amaliy, vaziyat asosida	O‘quvchida nutq faol bo‘ladi	Yangi texnologiyalar kam qo‘llanadi

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalar nutq madaniyatini shakllantirishda darslik va metodik qo‘llanmalarning roli beqiyosdir. Tadqiqot davomida rasmiy uslubning nazariy asoslari darsliklarda keng yoritilgan, lekin amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda metodik qo‘llanmalar samaraliroq ekanligi aniqlangan. Bu talabalar nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida nazariya va amaliyotning uyg‘unligini ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

1. Rasmiy nutq madaniyati va darsliklarning roli. Darsliklar orqali talabalar rasmiy uslubning asosiy prinsiplarini, hujjat turlarini va rasmiy murojaat shakllarini o‘rganadi. Biroq kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, darsliklar amaliy mashqlar, elektron hujjatchilik va real kommunikativ vaziyatlarni yetarli darajada

qamrab olmaydi. Shu bilan birga, darsliklar talabalarga nazariy bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi, bu esa rasmiy nutqning konseptual tushunchasini shakllantirishda muhim hisoblanadi (Abdurahmonov, 2018; Jo‘rayev, 2020).

2. Metodik qo‘llanmalarning ahamiyati. Metodik qo‘llanmalar amaliy mashg‘ulotlar, hujjat namunalarini ishlab chiqish, interfaol vaziyatlar va rolli o‘yinlar orqali talabalar nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi (Qilichev, 2016; Muxtorov, 2017). Bu, o‘z navbatida, talabalar rasmiy muloqot vaziyatlarida nutqni ixcham, izchil va professional tarzda ifodalashga o‘rgatadi. Shuningdek, metodik qo‘llanmalarda elektron hujjatchilik va raqamli kommunikatsiya vositalari bo‘yicha mashqlar mavjudligi, talabalarni zamonaviy kasbiy kontekstga tayyorlashga yordam beradi (OECD, 2020; UNESCO, 2021).

3. Nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, rasmiy nutqni shakllantirish jarayonida nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish samaradorlikni oshiradi. Nazariy bilimlar darsliklar orqali, amaliy ko‘nikmalar esa metodik qo‘llanmalar va interfaol mashg‘ulotlar orqali shakllanadi. Shu bilan birga, elektron hujjatchilik, professional yozishmalar va real vaziyatlar bilan ishlash orqali talabalar nutq madaniyatini yanada mukammal egallaydi (Bhatia, 2015; Halliday, 2016; Flowerdew, 2018).

4. Tadqiqot natijalarining pedagogik ahamiyati. Olingan natijalar pedagogik jarayonda quyidagilarni ko‘rsatadi:

- Darslik va metodik qo‘llanmalardan to‘g‘ri foydalanish talabalar rasmiy nutq madaniyatini shakllantirishda samarali;
- Interfaol mashg‘ulotlar va rolli o‘yinlar amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim;
- Elektron hujjatchilik va raqamli kommunikatsiya vositalarini tatbiq etish zamonaviy pedagogik yondashuv sifatida muhim hisoblanadi.

Shuningdek, kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, ba’zi darslik va qo‘llanmalarda amaliy mashqlar yetarli darajada rivojlanmagan, terminologiya tizimi yagona emas, elektron hujjatchilik bo‘yicha mashqlar esa cheklangan. Shu sababli, rasmiy nutqni o‘rgatishda darslik va metodik qo‘llanmalarning mazmunini zamonaviy pedagogik talablar asosida takomillashtirish zarur.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalar nutq madaniyatini shakllantirishda darslik va metodik qo‘llanmalarning roli beqiyosdir. Darsliklar rasmiy uslubning nazariy asoslarini berishga xizmat qilsa, metodik qo‘llanmalar amaliy mashqlar, rasmiy yozishmalar va interfaol vaziyatlar orqali talabalar nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, elektron hujjatchilik va raqamli kommunikatsiya vositalaridan foydalanish talabalarning zamonaviy kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.Tadqiqot davomida aniqlanishicha, darslik va metodik qo‘llanmalar:

- Talabalarni rasmiy nutqning strukturasi va uslubiy xususiyatlari bilan tanishtiradi;
- Rasmiy hujjatlarni ishlab chiqish va professional kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- Interfaol mashg‘ulotlar va amaliy vaziyatlar orqali nutq madaniyatini mustahkamlaydi;
- Elektron hujjatchilik va zamonaviy kommunikatsiya vositalarini tatbiq etish orqali raqamli kompetensiyalarni oshiradi.

Biroq tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ba’zi kamchiliklar mavjud: elektron hujjatchilik bo‘yicha mashqlar cheklangan, terminologiya tizimi yagona emas, real vaziyatlarga asoslangan amaliy mashg‘ulotlar yetarli emas. Shu sababli, darslik va metodik qo‘llanmalarni zamonaviy pedagogik talablar, interfaol metodlar va raqamli vositalar bilan boyitish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov G‘. (2018). *O‘zbek tilining rasmiy uslubi*. Toshkent: Fan.
2. Jo‘rayev A. (2020). *Nutq madaniyatini o‘rgatish metodikasi*. Toshkent: Universitet.
3. Rasulov R. (2019). *O‘zbek tilshunosligi va uslubiyat masalalari*. Toshkent: O‘qituvchi.
4. Mahmudov N., Jo‘rayev M. (2015). *Til, jamiyat, tafakkur*. Toshkent.
5. Qilichev E. (2016). *O‘zbek rasmiy hujjatchiligi*. Buxoro.